

Наук, керівник – к. філол. н., доц. Ткаченко В. І.

ТЕМА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЗРАДИ В РОМАНІ «ГЕТЬМАН ІВАН ВИГОВСЬКИЙ» І. НЕЧУЯ- ЛЕВИЦЬКОГО

Історична проза, поряд з іншими ділянками художнього осмислення історичного минулого, протягом століть залишається правдивим втіленням національного досвіду державотворення в історії України. Вплив стилєвих напрямів і тенденцій літератури на творчість повістярів II половини XIX ст. є одним із визначних факторів, що взаємодіють з ідейно-художньою прагматикою, а відтак – жанровою специфікою творів історичної прози середнього та великого обсягу. З'ясування результату цього впливу – завдання, що закономірно викликає науковий інтерес дослідників української літератури, починаючи з часів базового формування жанрової природи історичного епосу і закінчуючи останніми досягненнями в галузі його вивчення. Підвищення рівня наукового аналізу творів історичного повістярства, яке останнім часом відбувається із залученням новітніх підходів та методологій, спонукає до спроби зробити додатковий внесок у розв'язання питання про специфіку й головні засади жанрово-стильової єдності історичної романістики II половини XIX ст., її внесок у справу духовного виховання українського громадянства, оскільки саме повість як жанр через властивий їй спосіб художнього узагальнення найбезпосередніше впливає на формування історичної свідомості.

Актуальність дослідження. Після проголошення незалежності України з'явився значний інтерес до історії нашого народу, очищеної від комуно-ідеологічного намулу, до історичних діячів та митців, чие життя і творчість повністю віддане національній справі, збагаченню

духовності народу. Серед імен української класичної прози чільне місце посідає творчість І. Нечуя-Левицького (1838-1918).

Національна зрада, якою пройнятий роман «Гетьман Іван Виговський» актуальна для українського народу у теперішніх умовах, коли Україною керують муштровані поводири, які своїм розумом зраджують Батьківщину, не звертаючи уваги на суспільство. А політичні міжнародні відносини постійно різняться і породжують нові війни та колапси.

У своїх історичних творах І. Нечуй-Левицький відходить від романтичного зображення національного минулого, основою його творчої практики стає документалізм. Історична проза І. Нечуя-Левицького одночасно виконує дві функції: з одного боку, є посібником для вивчення історії України, має просвітительський характер, а з другого – засобами художнього письма відтворює реальні постаті нашого минулого.

Проаналізувавши роботу І. Нечуя-Левицького над історичним романом, можна окреслити кілька рис митця як майстра історичної прози: ґрунтовне вивчення й творче опрацювання літописної традиції, фольклорних матеріалів, історичних джерел про період Національно-визвольних змагань XVII ст., вправне уведення у сюжет історичних осіб і вигаданих персонажів (лінія Виговського – Олени Стеткевичевої, Ю. Немирича, історія родини козака Демка Лютая), поєднання тенденції до предметності, локальності і точності з прагненням до поетизації, зображення світлотіней реального життя в рельєфно окреслених постатях історичних персонажів. Рукопису властиві численні письменницькі правки та скорочення окремих частин сюжету; деякі повтори авторської думки, однозначність міркувань наратора з «надлишковою» у певних місцях інформацією. Редагуючи роман у 1901 р., І. Нечуй-Левицький більше підкреслив і загострив національне та соціальне підложжя боротьби українців у

XVII ст., збагатив роздуми козацької старшини і простих козаків про подальшу долю України [1, с. 20].

У творі переважає хронікальний принцип композиції. «Гетьман Іван Виговський» – роман-хроніка з екстенсивною формою сюжету, де митець розвинув структуру композиції (з ослабленою кульмінацією), завдяки переплетенню сюжетних ліній прагнув відтворити долю особистості в її зв'язках із суспільством, намагався поставити людину в центр дії, показати її у громадському житті.

І. Нечуй-Левицький почав виклад із подій після прийняття присяги козацького війська на підданство московському цареві 8 січня 1654 р. (експозиція), що допомагає глибше зрозуміти характер, причини колізій і конфліктів, які рухають сюжет. Письменник показав реакцію Б. Хмельницького на фактичну зраду російського царя Олексія Михайловича, гетьман дізнався від своїх радників, що цар за спиною України веде переговори з Польщею [2, с. 320].

Взаєминам України з Москвою, усвідомленню Хмельницьким усієї трагедії Переяславської угоди, письменник приділив багато уваги. Але прозоріння Богдана не тішить Виговського. Лише смерть гетьмана Хмельницького відкрила шлях до влади, Виговський шукав кращої долі для України. Виговський робить усе можливе, щоб обрали гетьманом його, а не сина Богдана – Юрія (становить зав'язку роману, є початком у розвитку подальшої дії). Основний конфлікт вимальовується особливо гостро: турбуючись про долю і незалежність України, Виговський усе ж мріє про особисту владу, станові привілеї для себе і для нової української шляхти, тому він укладає Гадяцьку угоду. Але народ був проти такого перебігу подій, не бажав повертатися до старих порядків, які були в Україні за панування польської шляхти. Та й шлюб Виговського з Олесею Стеткевичівною видається на

перший погляд щасливим, але політичні перипетії роблять його фатальним.

Розвиток дії твору – своєрідний перебіг життя гетьмана І. Виговського у світлі авторської концепції, стосунки центрального персонажа з козацькою старшиною, простими козаками, родиною Хмельницького, Юрієм Немиричем та послами, постійні роздуми про добробут та освіченість в Україні, в яких гору беруть суто егоїстичні інтереси гетьмана. І. Нечуй-Левицький прагне показати справжні моральні якості персонажів роману.

Із метою загострення розвитку дії автор вводить у твір ще одну сюжетну лінію – козака Зінька Лютая та шляхтянки Марини Павловської, особисте щастя яких було принесене в жертву облудній ідеї. Нова сюжетна лінія – вимисел автора, вона підкреслювала всю безглуздість гонитви людей за міражем влади. Так, дізнавшись, що козаки мають намір вбити Виговського, Марина вирішує попередити гетьмана, але тоді необхідно було видати чоловіка. Проте І. Нечуй-Левицький розв'язує цю колізію інакше: гине Маринин свекор Демко Лютай, а чоловік Зінько залишається живим, хоч і пораненим. Виговський, прийнявши поради Казимира Беншовського та Юрія Немирича, погоджується на раду у Гадячі, де було підписана угода між Україною та Польщею.

Кульмінацією твору є показ братовбивчої війни між прихильниками Виговського та його супротивниками. Сила народного протесту призвела до того, що гетьман втратив владу.

У розв'язці роману (Виговського розстріляв поляк Маховський за виказом Павла Тетері, який мав претензії на гетьманську булаву) письменник показав трагічність служіння примарній ідеї влади і багатства. За І. Нечуем-Левицьким, владу гетьман Виговський втратив не лише в результаті політичних комбінацій його суперників, які спрямовували погляди на Москву, українці стали на захист своїх традиційних ідеалів, не підтримавши гетьмана з його

прагненнями повернути Україну до Польщі. Вигадана побутова лінія – життя сім'ї Демка Лютая – підпорядкована прагненню показати зразок демократичного устрою української родини, тим самим протиставити її сім'ї І. Виговського, митець натякає, що рано чи пізно ці дві родини перестануть розуміти одна одну, бо сповідують різні морально-етичні цінності [3, с. 69].

У романі «Гетьман Іван Виговський» І. Нечуй-Левицький створив цілу галерею цікавих, почасти суперечливих чоловічих і жіночих образів: стомленого військовими походами і хворобою, інколи непередбачливого й свавільного в останні роки життя Богдана Хмельницького, поміркованого й розважливого Івана Виговського, мудрого Юрія Немирича, неврівноваженого й хворобливого Юрія Хмельницького, честолюбної Олесі Виговської, веселої Катерини, сестри гетьмана, шанованої Ганни Золотаренко тощо.

В описі зовнішності самого гетьмана найперше впадає в око одяг І. Виговського: *«Цього дня Виговський довго прибирався та чепурився, надів новісінький синій жупан, накинув поверх його обшитий золотими шнурками червоний кунтуш з вільотами, взувся в червоні сап'янци, надів шапку набакир, скочив на коня і насилу встиг стрінути московських посланців коло ратуші»* [4, с. 256]. Письменник уникає широких описів його зовнішності. Кожна деталь у портреті позначена чуттєво забарвленим ставленням до нього: *«Мужній, з широкими плечима, з дужими руками, тонкий та рівний станом Іван Остапович був гарний верхом на коні, неначе він зійшов вкупі з конем з картини якогось великого маляра»* [4, с. 257].

Проблему психології гетьмана митець яскраво виражає у внутрішніх монологах: *«Не пуцу я тепер на Україну грубих причепливих московських бояр, одірву Україну од Москви і оддам в підданство польському королеві... Я поставлю умову для Польщі, щоб Україна стала великим князівством... щоб забезпечити міцніше*

незалежність од Польщі... Заведу я тоді на Україні просвічену козацьку шляхту, заведу школи, університети, заведу просвітність, високо піднесеться моя рідна Україна, як високо стоїть Європа» [4, с. 351].

Виговський зображений як натура цілісна і сильна, що за будь-яких обставин не відступає від своїх намірів. Виговський позбавлений комплексу меншовартості, яким так часто страждали українські гетьмани. Впевненість у власній правоті дає йому сили відкрито виступити проти царської політики в Україні: *«І я ж такий боярин на Україні як і ти, а може, ще й кращий за тебе, бо я державний канцлер» [4, с. 327].* Проте, досягнувши влади, Виговський шукає у першу чергу користь для себе, адже у мріях бачить себе руським князем: *« – От теперечки я гетьман і великий князь на Русі ...» [4, с. 440].*

По-різному можна ставитися до історичних романів І. Нечуя-Левицького. Можна їх приймати чи можна критикувати за неточне висвітлення подій минулого, але треба взяти до уваги те, що письменник писав романи на основі тих історичних джерел, які були йому доступними.

Історична романістика II половини XIX століття ввібрала в себе одні з найкращих творів української літератури. Підняла її на новий щабель, своїми неординарними зображеннями, переходом з романтизму у більш чіткі, кардинальні реалістичні погляди, наповнивши українську мову новими засобами і значеннями. Історичний роман «Гетьман Іван Виговський» (1898 р.) у радянські часи не друкувався, бо у ньому письменник показав гетьмана позитивним персонажем, який категорично не сприймав Переяславську угоду з Москвою, тому що бачив її підступність та лицемірство. І. Нечуй-Левицький згадує історичний факт, коли Москва, не узгодивши дій із козаками, уклала з Польщею мир і обіцяла захищати її силами козаків. Така підлість вразила тоді і Хмельницького, і Виговського, який зрозумів, що Москва тим самим зрадила козаків. Письменник схвалює бажання гетьмана відірватися

від Москви, але й уважно аналізує причини, через які його не підтримало козацтво, яке боялось повернення старих часів шляхетського свавілля і, між іншим, небезпідставно.

Література

1. Гуляк А. Становлення українського історичного роману. Київ : ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1997. С. 293.
2. Із спостережень над творчою лабораторією І. Нечуя-Левицького : Сучасний погляд на літературу. Київ : ІВЦ Держкомстату України, 1999. Вип.1. С. 23–30.
3. Ленобль Г. История и литература. Москва : Наука, 1977. С. 412.
4. Нечуй-Левицький І. Князь Єремія Вишневецький; Гетьман Іван Виговський : Історичні романи. Упоряд., передм. й приміт. Р. Міщука. Київ : Дніпро, 1991. С. 510.

Цінівська Оксана – студентка 3 курсу факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Наукові інтереси: українська проза початку ХХ століття.

Наукові інтереси: історична проза II половини ХІХ ст.

Яна Ільченко

Наук. керівник – к. філол. н., доц. Ткаченко В. І.

ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕМИ ЖІНКИ В РОМАНІ «ПОВІЯ» ПАНАСА МИРНОГО

Друга половина ХІХ ст. багата на великі, і водночас, важкі події, які припали на долю нашої країни. Імперська політика сповільнювала розвиток української літератури